

Op zoek naar modern cement

Een literatuurgeschiedenis van het Nederlandstalige
literaire tijdschrift over de periode 2005-2020.

J.E.A. (Jules) Schmeits

s4801636

Bachelorwerkstuk Nederlandse Taal en Cultuur; moderne letterkunde

Faculteit der Letteren, Radboud Universiteit Nijmegen

6 juli 2020

Begeleider: prof. dr. J.H.Th. Joosten

Tweede lezer: dr. J.M.G. Muijres

Abstract

Anno 2020 is de einddatum van de bestudeerde periode van Brems' literatuurgeschiedenis *Altijd weer vogels die nesten beginnen* (2006) alweer vijftien jaar geleden. Sinds 2005 is er binnen het medium van het literaire tijdschrift het een en ander veranderd. Zo heeft dit 'instituut' binnen het literaire veld zijn strepen verloren door niet snel genoeg mee te gaan met de moderne tijd, maar lijkt er desondanks een nieuwe koers te zijn gevonden dat gericht is op de ervaring van de lezer in plaats van ideologische visies en symbolische veldposities die uitgaan van de auteur. Dit werkstuk tracht daarom in de vorm van een literatuurgeschiedenis een globaal overzicht te geven van de ontwikkelingen en het bijbehorende debat rondom het literaire tijdschrift over de periode 2005-2020.

Inhoudsopgave

Abstract	1
§1 Inleiding	2
§2 De ontwikkeling van het literaire tijdschrift	5
De ontwikkeling in aantallen.....	6
De ontwikkeling op het internet	7
De ontwikkeling op papier	9
§3 Drie casussen: <i>De Gids</i> , <i>DW B</i> en <i>Das Magazin</i>	12
<i>De Gids</i> (Nederlands; 1837-heden).....	12
<i>Dietsche Warande & Belfort/DW B</i> (Vlaams; 1885-heden)	13
<i>Das Magazin</i> (Nederlands; 2011-2018)	14
§4 Het debat rondom het literaire tijdschrift	16
Conclusie	19
Literatuuropgave	20
Bijlage 1: overzicht Nederlandstalige tijdschriften 2005-2020.....	22

§1 Inleiding

In 1997 werd er op initiatief van de Taalunie besloten om te beginnen met het maken van een nieuwe literatuurgeschiedenisreeks over de Nederlandse en Vlaamse literatuur (Taalunie 2017). Uiteindelijk verschijnen in 2006 de eerste naslagwerken behorend tot *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*. Een van die delen was van de hand van Hugo Brems, toentertijd nog hoogleraar Moderne Nederlandse letterkunde aan de KU Leuven. Zijn *Altijd weer vogels die nesten beginnen* handelt over de periode 1945-2005 en stipt per decennium verschillende aspecten aan die met ‘Nederlands’ en ‘literatuur’ in de ruimst mogelijke zin van beide woorden te maken hebben: van traditionele media en instituties tot nieuwe, recente fenomenen (Brems 2006, 14-15). Als Brems over de eerste groep ten tijde van de millenniumwisseling uitweidt, quoteert hij Hugo Fransen en Huub Beurskens als voorbeeld van de tientallen klachten ‘over de teloorgang van literatuur en haar diversiteit, hoge culturele waarde en maatschappelijke belang’ (Brems 2006, 615). Deze klachten en ontwikkelingen worden door Brems echter niet als nieuw en specifiek voor de Nederlandse literatuur gezien. Volgens hem lijkt het ‘een nieuwe variant van een gedachte die al sinds de jaren zestig van de twintigste eeuw terugkeert [...], maar het heeft er toch de schijn van dat er meer aan de hand is dan de opflakking van een achterhaald ongenoegen’ (Brems 2006, 615). Er zijn namelijk veel discussies over en weer gaande binnen verschillende domeinen van het literair bedrijf die tevens weerspiegeld worden in de literaire ontwikkelingen van dat moment.

Naast de doorgezette tendens tot concentratie en concernvorming van de literaire markt (Brems 2006, 616-619), ontwikkelingen rondom overheidssubsidies (Brems 2006, 619-621), de vaste boekenprijs (Brems 2006, 621-622), het literatuuronderwijs (Brems 2006, 622-623) en de opkomst van literatuur als evenement (Brems 2006, 625-620) gaat Brems ook in op het literaire tijdschrift als instituut (Brems 2006, 624-625). Brems schetst een beeld van de ontwikkelingen binnen de wereld van het literaire tijdschrift en lijkt ‘crisis’ een te groot woord te vinden voor wat er gaande is. Aan de hand van Jaap Goedgebuures opstel uit 1996 in *HP/De Tijd*, die van mening was dat literaire tijdschriften hun beste tijd hadden gehad, signaleert Brems dat de meeste kernfuncties zijn overgenomen door andere media: ‘recensies, polemieken en essays door de literaire bijdragen van krant en weekblad, voorpublicaties van verhalen door glossy’s’ (Brems 2006, 624). Deze media hebben simpelweg een groter bereik, waardoor tijdschriften hun profiel verloren hebben en eigenlijk voor elkaar inwisselbaar zijn. Brems noemt daarbij gezichtsbepalende bladen die het loodje hebben moeten leggen, zoals *De Vlaamse Gids* in 1997, *Maatstaf* in 1999 en *Lust en Gratie* en het *Nieuw Wereldtijdschrift* in

2000. Waar een tijdschrift vroeger nog in de vorm van onder andere spreekbuis en podium vaak het centrale en verbindende element van een literaire stroming was (De Groot 2014, 4), is dat sinds de opkomst van het vrijblijvende postmoderne denken nauwelijks meer mogelijk. In lijn met de veranderde inrichting van de literaire markt en de veranderde subsidiëeringsvoorwaarden die Brems eerder benoemde, lijkt nu ieder ideologisch streven van het literaire tijdschrift plaats te hebben moeten maken voor het commerciële denken. Een literair tijdschrift is in de digitale wereld van tegenwoordig simpelweg niet ‘vlot’ genoeg en is daardoor commercieel gezien onaantrekkelijk. Hun traditionele functie als ‘bemiddelaar tussen de levende literatuur en het publiek’ is overgenomen door nieuwe digitale media en literaire en artistieke evenementen die meer van deze tijd zijn (Brems 2006, 625-626).

Toch lijkt het literaire tijdschrift als medium volgens Brems niet een stille dood te sterven en dat is ook de reden dat hij spreekt van een crisis met aanhalingstekens (Brems 2006, 624). Hij ziet namelijk genoeg positieve aanknopingspunten voor een, al dan niet nieuwe, toekomst van dit traditionele medium. Een daarvan haalt hij bijvoorbeeld uit het aantal tijdschriften eind 2004. Zo telt hij op basis van de *Bibliografie van de Literaire Tijdschriften in Vlaanderen en Nederland* (hierna BLTVN) 19 tijdschriften in Vlaanderen en 20 in Nederland, tegenover ieder 30 in 1980 en respectievelijk 24 en 25 in 1990. ‘Telt men daar echter de internettijdschriften bij die recent zijn opgekomen, dan is er niet echt een significant verschil met vijftien jaar eerder’ (Brems 2006, 624). Hoeveel en welke dit dan zijn, laat Brems echter niet weten. Van de 39 analoge tijdschriften die eind 2004 wel nog bestaan en dus wel opgenomen zijn in de BLTVN, zijn er 9 opgericht na 1995, waaruit Brems concludeert dat er ook van een stagnatie geen sprake is. Anderzijds ziet Brems dat sommige tijdschriften zich hebben ‘geheroriënteerd, gespecialiseerd of zich drastisch [hebben] afgekeerd van het marktdenken’ (Brems 2006, 625). Hij noemt verschillende bladen die ieder op hun eigen manier een meerwaarde hebben gecreëerd waardoor ze ‘kennelijk aan een behoefte beantwoorden’ (Brems 2006, 625). Zo noemt hij *Dietsche Warande & Belfort* dat meer een forum is geworden waarin geëxperimenteerd kan worden met combinaties van literatuur en andere kunstvormen. Verder signaleert hij een trend van themanummers, waar onder andere aan de hand van bepaalde concepten om bijdragen worden gevraagd. Ook zijn er literaire tijdschriften die zich richten op het lokale veld of helemaal in een nichehoekje als dat van de poëzie zijn gaan zitten. Brems concludeert daaruit dat voor het literaire tijdschrift een belangrijke rol is weggelegd als het zich manifesteert ‘als de tegenpool van de vlote mainstream en de plaats waar kritische denkbeelden en nieuwe literaire vormen [...] kunnen ontstaan’ (Brems 2006, 625). Bovendien is het tijdschrift volgens hem nog steeds een opstapje voor aankomende schrijvers. Het literaire

tijdschrift heeft anno 2005 dus vooral een rol binnen het literaire wereldje in plaats van bij het grote publiek daarbuiten. De inrichting en de veldpositie van het literaire tijdschrift zijn dus veranderd.

Inmiddels zijn we vijftien jaar verder en in de tussentijd is er veel gebeurd: nog meer tijdschriften zijn opgehouden te bestaan, er was een financiële crisis vol bezuinigingen gaande eind jaren '00 en het internet en andere vlugge, digitale media zijn een grotere rol in het dagelijks leven gaan spelen. Desondanks is het tijdschrift nooit helemaal weggeweest: het debat eromheen bijvoorbeeld kreeg door onder andere een masterscriptie van Bart Temme in 2009 een hele nieuwe impuls. Bovendien is er in de tussentijd ook een tijdschrift opgericht dat wel heel goed gelopen heeft, namelijk *Das Magazin* (2011-2018), dat uiteindelijk resulteerde in het oprichten van literaire uitgeverij Das Mag in 2015. Daarnaast zal het medium van het literaire tijdschrift ook niet stil hebben gezeten om het hoofd boven water te kunnen houden. Het internet hoeft bijvoorbeeld niet alleen een vijand te zijn, maar kan ook nieuwe kansen bieden. Stel dat vandaag de dag, anno 2020 en vijftien jaar na 'Brems', de balans zou worden opgemaakt en een nieuw deel literatuurgeschiedenis zou verschijnen, dan zou er wat mij betreft zeker een hoofdstuk moeten worden opgenomen over het 'instituut' dat het literaire tijdschrift ooit genoemd werd. De insteek van dit werkstuk is dan ook om een hoofdstuk te schrijven in een literatuurgeschiedenis over de periode 2005-2020 met als vraag hoe het Nederlandstalige literaire tijdschrift en het debat hierover zich in deze periode hebben ontwikkeld.

In deze geschiedschrijving wil ik door middel van literatuuronderzoek allereerst de ontwikkeling van het tijdschrift in de afgelopen vijftien jaar zo compleet mogelijk proberen te beschrijven, want als het gaat om een literatuurgeschiedenis dan is en blijft het lastig om met zoveel mogelijk aspecten rekening te houden. In de eerstvolgende paragraaf zal ik daarom niet alleen stilstaan bij de aantallen, maar ook bij de functie van het tijdschrift en zijn plek binnen het literaire veld. Is deze verder veranderd en waardoor dan wel of niet? Vervolgens zal ik in paragraaf drie hier dieper op ingaan aan de hand van drie casussen, te weten *De Gids* (1837-), *Dietsche Warande & Belfort* (1885-) en *Das Magazin* (2011-2018), die ieder om hun eigen reden extra aandacht verdienen. De eerste twee tijdschriften zijn namelijk de oudste tijdschriften van respectievelijk Nederland en Vlaanderen, die bovendien nog steeds bestaan. Daarom is het interessant om te kijken welke strategieën ze in de afgelopen periode hebben gehanteerd om te overleven. De derde casus zal daarnaast dus gaan over *Das Magazin*, die zoals gezegd geheel tegen de trend in wel het grotere publiek wist te bereiken. Tot slot zal de laatste paragraaf het debat van de afgelopen jaren rondom het literaire tijdschrift in kaart brengen,

omdat wat daarin gezegd wordt niet los kan worden gezien van de ontwikkelingen zelf. Hierna zal nog een samenvattende conclusie volgen van de onderzoeksvraag.

§2 De ontwikkeling van het literaire tijdschrift

In deze paragraaf wordt er net zoals bij Brems gekeken naar hoe literaire tijdschriften zich enerzijds in aantal en anderzijds in functie ontwikkeld hebben (Brems 2006, 624-625). Voor de aantallen baseer ik me op de *Bibliografie van de Literaire Tijdschriften in Nederland en Vlaanderen* en is samengesteld door de Koninklijke Bibliotheek en de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Dit digitale overzicht bevat tijdschriften uit Nederland en Vlaanderen vanaf 2001 waarvan de inhoud bibliografisch is beschreven. Om opgenomen te worden moet een tijdschrift voldoen aan twee criteria:

Allereerst dient zij een aanzienlijke plaats in te ruimen voor proza en poëzie en vertalingen ervan. Ten tweede moet het tijdschrift aanwezig zijn in bibliotheken verspreid over het taalgebied, of tenminste in één van de beide koninklijke (nationale) bibliotheken. Literaire tijdschriften die zich richten op één auteur worden niet in de bibliografie opgenomen (Koninklijke Bibliotheek 2001, Introductie (vervolg)).

Naar mijn mening bieden deze criteria een redelijke garantie voor een representatief en relevant overzicht van de literaire tijdschriften in Nederland en Vlaanderen in de periode 2005-2020. Toch is de informatie in de BLTVN niet helemaal volledig en up-to-date. Om het lemma over het Nederlandse *Ballustrada* als voorbeeld te nemen: daar wordt gelinkt naar een niet meer bestaande website, omdat er tegenwoordig een nieuwe is.¹ Op die andere website is bovendien te zien dat *Ballustrada* anno 2020 nog steeds uitgegeven wordt, terwijl de BLTVN alleen edities tot en met 2019 opgenomen heeft. Op vergelijkbare obstakels ben ik ook gestuit bij een paar andere tijdschriften. Dat lijkt naar mijn mening te komen doordat tijdschriften vaak een stille dood sterven, want het is voorstelbaar dat een redactie daar niet al te veel ruchtbaarheid aan wil geven. In sommige gevallen worden bijvoorbeeld sites om die reden uit de lucht gehaald of laat de redactie nergens optekenen dat ze niet meer bestaan. Daardoor is er vaak nergens hard bewijs te vinden van wanneer een tijdschrift exact gestopt is. Dit soort informatie, dat niet helemaal

¹ Te weten <https://ballustrada.blogspot.com/> [03-07-2020]

geverifieerd kon worden, wordt vergezeld door een vraagteken in de schema's van bijlage 1. Van de andere kant kan geen bewijs in dit geval ook gezien worden als bewijs en maakt het voor de telling anno 2020 niet zo heel veel uit. Als een tijdschrift immers nog bestaan had vandaag de dag, zou het ook veel beter te vinden zijn geweest. Desondanks is dit gebrek aan informatie wel jammer, omdat daardoor minder makkelijk te achterhalen valt wat de precieze motivatie van een redactie is geweest om te stoppen met hun blad en zulke informatie was natuurlijk heel interessant geweest voor een literatuurgeschiedenis als deze.

De ontwikkeling in aantallen

Met de beschikbare informatie in de BLTVN heb ik me dus een beetje moeten behelpen met aanvullend internetonderzoek. Desondanks heb ik naar mijn mening een redelijk overzicht van de afgelopen vijftien jaar kunnen maken. Zoals gezegd telde Brems eind 2004 aan de hand van de BLTVN 19 nog bestaande tijdschriften in Vlaanderen en 20 in Nederland. Bij het schrijven van deze geschiedschrijving, halverwege 2020, zijn er volgens de BLTVN nog 6 tijdschriften afkomstig uit Vlaanderen en 10 uit Nederland, waarmee het totale aantal dus op 16 zou uitkomen. Daarnaast ben ik zelf nog het Vlaamse *De schaal van Dichter* en het Nederlandse *Armada*, *De God van Nederland* en *Samplekanon* tegengekomen, die alle vier volledig online zijn. Daarmee komt het totale aantal tijdschriften in Vlaanderen en Nederland naar mijn mening op respectievelijk 7 en 13, dus in totaal op 20.

Zoals te zien is in bijlage 1 gaat het dus in Vlaanderen om *De schaal van Dichter*, *Deus Ex Machina*, *Dietsche Warande & Belfort*, *Het Liegend Konijn*, *Kluger Hans*, *nY* en *Poëziekrant*. In Nederland leven *Armada*, *Awater*, *Ballustrada*, *De God van Nederland*, *De Gids*, *De Revisor*, *Hollands Maandblad*, *Liter*, *Op Ruwe Planken*, *Pluk*, *Samplekanon*, *Terras* en *Tirade* nog voort. *Tzum*, dat in 1998 is begonnen als literair tijdschrift, bestaat weliswaar ook nog, maar is vanaf 2012 verdergegaan als een weblog en tel ik daarom niet meer mee als literair tijdschrift. Voor zover ik niks gemist heb, wat natuurlijk altijd mogelijk is, zou het totale aantal tijdschriften in de afgelopen vijftien jaar met een mindering van 19 dus eigenlijk gehalveerd zijn. In die totale afname zitten natuurlijk ook de tijdschriften inbegrepen die in de tussentijd zijn (her)opgericht, bijvoorbeeld *Kluger Hans*, en/of zijn voortgekomen uit een fusie met andere tijdschriften, zoals *nY* uit *Freespace Nieuw Zuid* en *Yang*. Je zou verwachten dat zo'n tijdschrift bij een oprichting of fusie een bepaalde, al dan niet nieuwe, meerwaarde weet te verschaffen waardoor het kan voortbestaan. Desondanks zijn er ook een paar van dit soort tijdschriften geweest die het niet hebben gered, zoals het nieuwe *Heibel*, een herrijzing van het gelijknamige blad uit 1965-1985, en *Kort Verhaal* als voortzetting van *De Tweede Ronde*.

Extaze lijkt daarnaast het afgelopen najaar het laatste nummer ‘in de vorm en inhoud waarin die gegoten is’ gepresenteerd te hebben (Extaze-redactie 2019). Ook een paar ‘oudgedienden’ als *Revolver*, *Raster* en *Parmentier* zijn gesneuveld.

De ontwikkeling op het internet

Van de 20 tijdschriften die nu nog bestaan, zijn de meeste nog steeds alleen in papieren vorm te vinden. Uitzonderingen op de regel zijn in Vlaanderen bijvoorbeeld *De schaal van Dighther*, *Dietsche Warande & Belfort* en *Kluger Hans*. De eerste is sinds 2012 namelijk een voortgang van het papieren blad *Dighther* en is sinds die naamwijziging verder gegaan als een tijdschrift dat geheel digitaal is.² *DW B* en *Kluger Hans* bestaan daarnaast ook nog voornamelijk als papieren blad, al hebben beide ook een bepaalde vorm van online aanbod op hun site.³ In Nederland zijn *De God van Nederland*, *Samplekanon* en *Armada* de enige tijdschriften die volledig online zijn.⁴ Waar de eerste twee nieuw opgericht zijn, is *Armada* sinds 2015 een voortzetting van het gelijknamige papieren blad (1995-2013) dat wereldliteratuur als aandachtspunt had. Verder kent *De Gids* een digitale component en maakt het een podcast.⁵ Daarnaast vult *De Revisor* zijn papieren blad aan met materiaal op de site,⁶ en houden *Liter*, *Terras* en *Tirade* ook nog een soort blog bij.⁷

Op basis hiervan lijkt het literaire tijdschrift in papieren vorm stand te houden, zij het in kleinere aantallen, terwijl je in het digitale tijdperk van tegenwoordig zou verwachten dat een internettijdschrift vanwege ontbrekende drukkosten niet alleen rendabeler is, maar ook meer van deze tijd is en daardoor aantrekkelijker zou kunnen zijn voor de ‘moderne’ lezer. Omdat ze niet in de BLTVN opgenomen zijn, betekent dit natuurlijk niet dat er geen volledig digitale literaire tijdschriften bestaan in Nederland en Vlaanderen. Zelf noemde ik weliswaar *De schaal van Dighther* als voorbeeld, maar deze opvolger van *Dighther* staat niet in de BLTVN vermeld en kwam ik toevallig op het spoor tijdens onderzoek naar *Dighther* zelf. De reden hiervoor is het tweede criterium dat de BLTVN hanteert, namelijk dat een tijdschrift verspreid is over het taalgebied en/of opgenomen moet zijn in of de KB te Den Haag of de KANTL te Gent. Het is denkbaar dat men indertijd bij het opstellen van dit criterium alleen van analoge objecten is uitgegaan en dat ze dat intern nooit hebben verruimd naar digitale varianten, ondanks het feit

² <http://digther.blogspot.com/p/digther.html> [04-07-2020]

³ <https://www.uitgeverijvrijdag.be/dw-b> en <https://www.klugerhans.net/roergebied/> [04-07-2020]

⁴ <https://armadawereldliteratuur.nl/home/> [04-07-2020]

⁵ <https://www.de-gids.nl/dig> en <https://www.de-gids.nl/podcast> [04-07-2020]

⁶ <https://www.derevisor.nl/over-revisor/> [04-07-2020]

⁷ <https://www.leesliter.nl/>, <https://tijdschriftterras.nl/> en <https://www.vanoorschot.nl/tirade-blog/> [04-07-2020]

dat een digitaal tijdschrift relatief makkelijk te verspreiden is. Mocht dat wel het geval zijn, dan kan het naar mijn mening in ieder geval niet aan het eerste criterium liggen. Ondanks alle veranderingen is de kern van een literair tijdschrift altijd proza en/of poëzie gebleven in wat voor vorm dan ook. Waarschijnlijk zijn de volledig digitale tijdschriften niet dusdanig groot of bekend genoeg om opgemerkt te worden door de redactie van de BLTVN.

Het aantal volledig digitale tijdschriften staat dus op vier en daarmee is het papieren tijdschrift eigenlijk nog steeds de norm. Wel heeft het literaire tijdschrift in de afgelopen jaren nog op andere manieren een vertaalslag weten te maken naar het internet. Als het gaat om literaire tijdschriften onderscheidt Hendrik de Goffau in zijn masterscriptie *Oude wijn in nieuwe zakken. Het literaire tijdschrift en het internet* uit 2020 vier verschijningsvormen (De Goffau 2020, 20). Naast het ‘standaard’ papieren literaire tijdschrift bestaat er ook het papieren tijdschrift met een etalagewebsite, waar naast algemene informatie over het blad ook een overzicht van de uitgeven nummers met al dan niet een webshop gevonden kan worden. Een derde vorm noemt hij ‘het literaire tijdschrift met een inhoudelijke online uitbouw. Het tijdschrift heeft hier een hybride vorm: het verspreidt zichzelf zowel via het papieren als het digitale circuit’ (De Goffau 2020, 20). De vierde vorm is eigenlijk al genoemd en is het tijdschrift als webpublicatie, waar *Armada*, *De God van Nederland*, *De schaal van Dichter* en *Samplekanon* de vier nog bestaande voorbeelden van zijn. Deze vorm verschilt natuurlijk het meest van het ‘traditionele’ literaire tijdschrift. Bij monde van Jan-Hendrik Bakker stelt De Goffau dat deze vorm zowel een voor- als nadeel heeft: een online tijdschrift kan actueler zijn, omdat het vanwege de vorm in staat is om sneller te reageren op eventuele ontwikkelingen binnen het literaire veld. Daar staat dan weer tegenover dat ‘het plezier en de spanning van een vers nummer moet worden gemist’ (De Goffau 2020, 20).

Wat betreft de etalagevorm kwam deze volgens De Goffau op rond de eeuwwisseling en is het voor een tijdschrift eigenlijk standaard geworden om zich ook online in een bepaalde vorm te manifesteren. In de loop van de jaren ’10 signaleert De Goffau vervolgens een trend dat een aantal tijdschriften hun website steeds vaker gebruiken als een soort uitbouw op hun papieren vorm (De Goffau 2020, 24), zij het van vluchtige aard. De Goffau komt tot deze conclusie doordat ook hij aanloopt tegen fragmentarisch bronnenmateriaal, waardoor hij voor zijn eigen onderzoek ‘geen consequente vergelijkingen’ kan maken tussen de tijdschriften (De Goffau 2020, 50). Online tijdschriften hebben namelijk vaak geen archief aangelegd, waarschijnlijk vanwege de beperkte kennis daarover rond deze digitale beginperiode. Valérie Drost zegt in haar masterscriptie *De functie van het literaire tijdschrift in de literaire wereld* uit 2008 hierover dat redactieleden en uitgeverijen van tijdschriften te veel op zichzelf gericht zijn

en niet goed anticiperen op de veranderende omgeving: ‘De redacties profiteren onvoldoende van de mogelijkheden die de techniek biedt en uitgevers nemen een onverschillige houding aan ten opzichte van het literaire tijdschrift’ (Drost 2008, 63). Online literatuur zal indertijd dus een lagere status hebben gehad ten opzichte van papieren literatuur. Tijdschriften die echter als digitaal zijn opgericht, zijn volgens De Goffau wel meteen bewust van het feit dat het aanleggen van een digitaal archief van belang is (De Goffau 2020, 50). Toch lijkt er onder de papieren collega’s in de loop der tijd een inhaalslag te worden gemaakt. Zo bundelt *De Gids* vanaf november 2016 zijn online bijdragen in een online archief, maar meer over dat tijdschrift in de volgende paragraaf (De Goffau 2020, 51).

De ontwikkeling op papier

Hoe is het de ‘klassieke’ variant dan tot slot vergaan? Zij vormen immers nog steeds de basis van het aloude medium van het literaire tijdschrift en waren ooit, zoals Mathijs Sanders het verwoordt in zijn inleiding op *Dezelfde hemel – andere horizon. Perspectieven voor en op het literaire tijdschrift* uit 2012, ‘de belangrijkste schakels in het literaire bedrijf. [...] Anno 2012 lijkt er weinig over van de vlammeende ambities en hooggestemde verwachtingen waarmee tijdschriften vroeger werden opgericht’ (Sanders 2012, 4).⁸ Kijkend naar bijlage 1 liegen de verminderde aantallen er dan ook niet om en om een tijdschrift draaiende te kunnen houden, moet er allereerst geen verlies worden gemaakt. Vooral tussen 2008 en 2012 leggen de meeste tijdschriften het loodje, hoogstwaarschijnlijk vanwege de economische crisis die toen in volle gang was. Men moet dan op de kosten gaan letten en lezers zullen hun abonnementen daardoor gaan heroverwegen. Bovendien werd er in april 2011 door de Nederlandse Raad voor Cultuur een adviesrapport uitgebracht waarin aangekondigd werd dat er over de periode 2013-2016 flink bezuinigd zou worden op literaire tijdschriften, omdat deze aan belang hadden ingeboet (Sanders 2012, 5). Desondanks liet het Nederlandse Letterenfonds enkele weken later weten dat sommige tijdschriften vanaf 2013 structureel ondersteund zouden worden via het daarvoor bestemde tijdschriftenpotje van het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds (NLPVF), ‘mits deze zich creatief manifesteren op het internet’ (6). Dat zou voor veel tijdschriften alsnog de genadeklap zijn, want velen konden alsnog niet voldoen aan de nieuwe subsidievoorwaarden van de overheid en verloren wederom een belangrijke bron van inkomsten.

⁸ Overigens wil ik professor Sanders hartelijk danken voor het uitlenen en opsturen van zijn exemplaar van *Dezelfde hemel – andere horizon*.

Als we kijken naar de financiële kant van de Vlaamse tijdschriften, dan zien we in bijlage 1 dat veel tijdschriften in 2008 moeten stoppen of in het geval van *Yang* en *Freespace Nieuwzuid* fuseren tot *nY*. Wat betreft subsidies is in Vlaanderen het Vlaams Fonds voor de Letteren (VFL) hiervoor verantwoordelijk. Het VFL hanteert een systeem waarbij subsidies ieder jaar opnieuw worden toegekend (Coppieters 2013, 96). Met de eisen die daarvoor gesteld worden, oefent het fonds natuurlijk een bepaalde invloed uit op de koers en de veldpositie van die tijdschriften. Zo ziet het VFL bijvoorbeeld graag dat tijdschriften extra aandacht besteden aan Nederlandstalige poëzie en dat de tijdschriften een kweekvijverfunctie uitoefenen (Coppieters 2013, 97). Caroline Coppieters concludeert in haar masterscriptie *Literaire tijdschriften in Vlaanderen anno 2012. Kwantitatief en kwalitatief onderzoek: enkele opvallende vaststellingen* uit 2013 dat Vlaamse tijdschriften niet bewust extra aandacht besteden aan Nederlandstalige poëzie:

‘*DW B*, *De Brakke Hond*, *nY* en *Deus Ex Machina* bieden in meer of mindere mate reflectie aan over het Nederlandstalige literaire veld in de vorm van essays. In mindere mate (vooral in *DW B*) is er plaats voor recensies over de Nederlandstalige literatuur. In die beschouwende bijdragen wordt er wel vaak Nederlandstalige poëzie besproken’ (Coppieters 2013, 97).

De Vlaamse tijdschriften hameren volgens haar wel op de aandacht die ze besteden aan debutanten, zij het dat alleen *Kluger Hans* hiervoor een daadwerkelijk quotum hanteert (Coppieters 2013, 97). Desondanks schijnt deze aandacht zich niet te vertalen naar daadwerkelijk publicaties bij uitgeverijen en dat is wel wat het VFL hiermee beoogt te bereiken.

Coppieters vraagt zich daardoor af of die functie van kweekvijver überhaupt nog wel kan worden uitgevoerd door literaire tijdschriften vanwege de opkomst van nieuwe media. Dit sluit aan wat Brems in 2006 ook al signaleerde, want volgens hem werd de bemiddelende functie van het tijdschrift tussen de literaire wereld en het grote publiek deels overgenomen door zowel nieuwe media als literaire en artistieke evenementen (Brems 2006, 625-626). Ook Bart Temme concludeert in zijn spraakmakende masterscriptie uit 2009, genaamd *Het literaire tijdschrift als kweekvijver en debatplaats. Een stand van zaken*, dat het literaire tijdschrift twee van haar belangrijkste functies heeft verloren, namelijk die van kweekvijver voor debutanten enerzijds en die van debatplaats voor het literaire debat anderzijds. Tot die conclusie komt hij op basis van eigen onderzoek naar de vier grootste en belangrijkste literaire tijdschriften, te weten *De Gids*, *Tirade*, *Hollands Maandblad* en *De Revisor* over de periode 1999-2008:

‘Van deze [3849 geplaatste] auteurs waren slechts 52 (1,4%) tijdschriftdebutant. [...] Ook bleek, dat uitgeverijen zich bij hun selectie van nieuwe auteurs nog nauwelijks baseren op de al door tijdschriften gemaakte selectie van beginnende auteurs. Van de auteurs die tussen 2003 en 2008 bij de vier grote literaire uitgeverijen (de Bezige Bij, de Arbeiderspers, Meulenhoff en Querido) debuteerden, had 84% geen literaire tijdschriftachtergrond. In de periode 1975 – 1980 lag dat percentage nog op 30%’ (Temme 2009, 47).

Over het literaire tijdschrift als debatplaats zegt hij het volgende:

‘In de periode 1994 – 2008 stonden er in totaal 5812 bijdragen in de vier literaire tijdschriften. Slechts 0,8% (48 bijdragen) van deze bijdragen wilde aanzetten tot een literair debat. Uiteindelijk groeiden tien van deze bijdragen daadwerkelijk uit tot een echt literair debat’ (Temme 2009, 47).

Temme haalt voor beide feiten verschillende factoren aan die ‘elkaar overduidelijk versterken en op elkaar in werken’ (Temme 2009, 47). Zo laten uitgeverijen zich steeds vaker leiden door commercie, bijvoorbeeld via bestsellerslijsten, om zoveel mogelijk de brede middengroep van het lezerspubliek aan te boren. Die groep heeft in moderne tijden duidelijk minder behoefte aan het moeilijke, literaire boek, terwijl dat soort teksten juist de oorspronkelijke kern van de literaire tijdschriften was. Debutanten vallen daardoor minder snel op bij een literair tijdschrift en schrijven daardoor sneller direct de uitgeverij aan in een poging hun kansen te vergroten. Om in Bourdieuaanse termen te spreken (Bourdieu 1983) heeft het literair tijdschrift dus enorm aan symbolisch kapitaal ingeboet en is de habitus voor debutanten binnen het literaire veld dus veranderd. Uitgeverijen en literaire agenten hanteren bovendien ook een andere strategie, want de grote mensenmassa is natuurlijk het beste te bereiken via een medium met veel bereik, zoals dag- en weekbladen. Volgens Temme boden deze immers middels hun boekenbijlagen wel volop de ruimte voor het literaire debat (Temme 2009, 48).

Verder droeg Temme ook nog suggesties aan voor het literaire tijdschrift om zich alsnog te kunnen handhaven via het internet. Mede daardoor wist hij het debat over de tijdschriften een hele nieuwe wending te geven, wat uiteindelijk ook invloed zou hebben op de ontwikkeling van het literaire tijdschrift zelf. Dat zal dan ook verder in kaart worden gebracht in de laatste paragraaf. Toch bewijst een tijdschrift als het Nijmeegse *Op Ruwe Planken* dat een inhoudelijke

uitbouw via het internet niet noodzakelijk hoeft te zijn om te overleven. In dat opzicht kan het naar mijn mening wellicht gezien worden als voorbeeld van een vijfde tijdschriftvorm als aanvulling op de vier die De Goffau (2020) onderscheidde. Naast het hebben van een etalagesite en het publiceren van een halfjaarlijks papieren nummer, organiseert de redactie ook schrijfworkshops op aanvraag en ‘doet ze mee aan [evenementen als] de Gedichtennacht, de Nacht van de Bibliotheek, het introfestival en het Wintertuinfestival. [...] Het maken van een programma is wel een steeds groter onderdeel van wat we doen. Papier heeft het moeilijk, we leven in een ervaringsmaatschappij’ (Wijkhuijs 2020).

Voor nu staat vast dat de ontwikkelingen die Brems (2006) al signaleerde, zich nog verder hebben doorgezet. Het aantal tijdschriften is verder teruggelopen en de basis voor die terugval valt te herleiden tot het aanbreken van een nieuwe, moderne tijd om en nabij de eeuwwisseling en het literaire veld dat daarvoor al was begonnen met commercialiseren. De tijdschriftredacties zijn daar met hun tijdschriften niet snel genoeg in meegegaan, waardoor het medium haar oorspronkelijke functies en identiteit verloor aan nieuwe media en de opkomende literaire evenementen. Daardoor kreeg het tijdschrift te maken met teruglopende interesse en ook nieuwe subsidievoorwaarden, omdat het aan belang had ingeboet. Vanwege deze kaalslag werden de nog overlevende tijdschriften gedwongen om hun meerwaarde opnieuw uit te vinden. Zo etaleerden de tijdschriften zich via het nieuwe internet met bijdragen die vaak waren ingestuurd op basis van creatieve en/of vooraf bepaalde thematische concepten. Ook bouwden sommige tijdschriften hun inhoud uit naar het internet vanwege de nieuwe mogelijkheden die daarmee beschikbaar waren gekomen. Andere tijdschriften werden opgericht als digitale variant of gingen zelfs helemaal digitaal of bouwden op een analoge manier uit met bijvoorbeeld het organiseren van workshops en ander literair programma. In de volgende paragraaf zullen daarom drie tijdschriften de revue passeren om de ontwikkelingen van de afgelopen vijftien jaar van meer context te voorzien.

§3 Drie casussen: *De Gids*, *DW B* en *Das Magazin*

***De Gids* (Nederlands; 1837-heden)**

De Gids is opgericht in 1837 en is daarmee het oudste en tevens langstlopende literaire tijdschrift van Nederland en het Nederlandstalige taalgebied. Dat is van zichzelf natuurlijk al een prestatie op zich, maar om te overleven heeft het blad ook zeker de nodige veranderingen gekend. Zo werd *De Gids* versterkt met een fusie met *Ad Interim* in 1950 en eentje met *Litterair*

Paspoort in 1983 (BLTVN 2001, *De Gids*) en hebben veel grote auteurs in de tussentijd hun namen laten verbinden aan het blad. Toch zou het niet voor altijd een op zichzelf staand blad blijven. Nadat het samen met andere tijdschriften eind jaren '00 al was begonnen met een digitalisering van lopende tijdschriftjaargangen op de dbnl raakte het in de problemen toen De Arbeiderspers de ondersteuning opzegde (De Groot 2014, 61/63). *De Gids* ging in 2012 daarop een samenwerking aan met *De Groene Amsterdammer* en verschijnt onder leiding van een zelfstandige redactie tegenwoordig elke twee maanden op papier (Stichting De Gids z.d., Redactie). De oplage bedraagt daarnaast circa 20.000 exemplaren per editie, wat niet heel verrassend is als je bedenkt dat het op zulke momenten fungeert als bijlage van het overkoepelende weekblad. Verder profileert *De Gids* zich volgens de website sinds 2015 met 'een exclusief literaire signatuur en verschijnen er verhalen, literaire essays en poëzie in het tweemaandelijks tijdschrift. Vaak zijn nummers (gedeeltelijk) thematisch van opzet en worden samenwerkingen met andere culturele instellingen aangegaan' (Stichting De Gids z.d., Geschiedenis).

Overigens kent het blad sinds 2010 een digitale component, genaamd *DIG* (*De Internet Gids*), die doorlopend publiceert onder leiding van een onafhankelijke redactie (*DIG*). Deze vorm van uitbouw maakt gebruik van de mogelijkheden die het internet te bieden heeft. Dit gedeelte van de site is namelijk vormgegeven met fletse kleuren die zorgen voor een jaren '90-vibe. Bovendien is er in de bijdragen veel aandacht besteed aan de vormgeving, bijvoorbeeld in de vorm van afbeeldingen en andere sitebouwtechnieken. Daarnaast is *De Gids* eind april 2020 ook begonnen met een podcast, genaamd *Sprekende Letteren*, die zich als volgt omschrijft: 'Luister thuis naar je favoriete schrijvers en dichters vanuit hún huis in de thuisblijfeditie van *Sprekende Letteren*. In elke aflevering hoor je een verhaal, essay of poëzie uit literair tijdschrift *De Gids*, voorgelezen door de auteur zelf' (Stichting De Gids z.d., Podcast). Gezien de begindatum kan dit niet los worden gezien van de coronacrisis. Samen met *DIG*, waar vooral jongeren de doelgroep van lijken te zijn, past ook deze vorm van uitbouw binnen de eerder benoemde moderniseringstrend die gaande is binnen de literaire wereld. Op deze manier gaat het oudste, literaire tijdschrift van Nederland, naast de klassieke papieren versie, mee met de tijd en is het dus nog steeds toegankelijk voor het (grote) publiek.

***Dietsche Warande & Belfort/DW B* (Vlaams; 1885-heden)**

Het literair tijdschrift *Dietsche Warande & Belfort*, dat tegenwoordig als *DW B* door het leven gaat, is een samenvoeging uit 1900 van de bladen *Dietsche Warande* uit 1855 en *Belfort* uit 1886. Daarmee is het na *De Gids* het oudste literaire tijdschrift van het Nederlandse taalgebied

en sowieso het langstlopende tijdschrift van Vlaanderen. Op de eigen website staat dat *DW B* zich inmiddels heeft ontwikkeld tot:

‘een laboratorium voor de kruisbestuiving van literatuur en andere kunstvormen, zowel op papier als digitaal en met een regelmatig aanbod van podiumactiviteiten. Door literatuur, beeldende kunst, fotografie, architectuur en andere kunsten met elkaar in contact te brengen hoopt het tijdschrift elk van die kunsten tot een voortdurende staat van vernieuwing en verwondering te brengen’ (Uitgeverij Vrijdag z.d., Home).

Daarbij lijkt het vooral meer te gaan om kwaliteit dan om kwantiteit, aangezien in een interview uit 2015 met huidig hoofdredacteur Hugo Bousset ter ere van *DW B*’s 160ste verjaardag wordt vermeld dat *DW B* een oplage kent van ‘maar’ 1100 stuks (De Maerschallck 2015), wat natuurlijk schril afsteekt tegen het aantal van *De Gids*, al is dat om bovengenoemde reden natuurlijk weer een ander uiterste. Die kwaliteitsmissie valt ook goed terug te zien op de website. Alleen al in het submenu aan de linkerkant van de homepagina zijn verschillende kopjes te vinden als ‘Nieuwste nummer’, maar ook ‘Literaire kritieken’, ‘Webfolio’s’ en ‘Reportages’. De site van *DW B* heeft dus niet alleen een etalerende functie met informatie over het papieren blad, maar is dus ook enorm uitgebreid. Daardoor kan ook dit langlopende blad zich ook op een moderne manier profileren en daarbij gebruik maken van de mogelijkheden die het internet biedt. Toch is het volgens Bousset nog steeds hoofdzaak om een goed tijdschrift te maken (De Maerschallck 2015). De status van langstlopende tijdschrift van Vlaanderen lijkt daarmee te fungeren als een keurzegel voor kwaliteit en wil er zo voor zorgen dat elke papieren uitgave gewild is en mooi is om in huis te hebben.

***Das Magazin* (Nederlands; 2011-2018)**

In tegenstelling tot *De Gids* en *DW B* is *Das Magazin* pas opgericht in de eenentwintigste eeuw en bestond het maar zeven jaar. Ook in andere opzichten was het een uitzonderlijk literair tijdschrift, bijvoorbeeld in het feit dat het tegen de algemene trend in een heel succesvol blad was, waaruit zelfs literaire uitgeverij Das Mag zou voortkomen. *Das Magazin* is door middel van crowdfunding opgericht door Toine Donk en Daniël van der Meer die met het blad iets wilden toevoegen aan de bestaande tijdschriften:

‘Ze merkten dat er een jong publiek is dat nauwelijks weet heeft van het bestaan van literaire tijdschriften, maar wel geïnteresseerd is in essay, korte verhalen en gedichten. Deze groep wordt niet bereikt door het bestaande aanbod’ (Tuk 2012, 29-30).

In haar essay over het blad stelt Adrianne Tuk op basis van een interview met Van der Meer dat *Das Magazin* niet uitgaat van de functies die normaliter werden toegeschreven aan een literair tijdschrift, maar uitgaat van de lezer in plaats van de auteur: ‘Je hebt bestaansrecht als je gelezen wordt’ (Tuk 2012, 31). Zo blijkt het blad volgens Tuk verder op te vallen door zijn inhoud, uiterlijk en het opzoeken van een publiek (Tuk 2012, 35). De redactie probeert bijvoorbeeld jongeren aan te trekken door het gebruik van jongerenterminologie (Tuk 2012, 33) en ook door het organiseren van zogenoemde *events* zoals feestjes waar een nieuw nummer wordt gelanceerd (Tuk 2012, 34). Ook de ‘ouderen’ worden niet vergeten, want het tijdschrift was op een gegeven moment ook te verkrijgen in de analoge boekhandel en daarmee niet meer enkel verkrijgbaar via het internet. Bovendien streeft het tijdschrift ook een bepaalde vorm van kwaliteit na, zowel op de inhoud als de vormgeving, dus ook andere groepen dan jongeren zullen zich tot het blad aangetrokken hebben gevoeld. *Das Magazin* plaatst het literaire tijdschrift daarmee niet in de traditionele en spreekwoordelijke ivoren toren en begeeft zich als het ware onder de mensen. In plaats van eenzijdig consumeren moet de lezer ook vooral participeren en deelgenoot worden. Dat sluit erg aan bij de moderne trend waar alles draait om ervaring en Donk en Van der Meer hebben dat goed begrepen. Ze zullen dan ook niet zomaar hebben gekozen voor iets eigentijds als een crowdfundingactie om het tijdschrift van de grond te krijgen. De Groot noemt *Das Magazin* dan ook niet voor niets als exemplarisch voorbeeld van een nieuw functioneel kenmerk van een literair tijdschrift, namelijk dat het doelgroepgericht is (De Groot 2014, 78) en andere tijdschriften doen daar tegenwoordig eigenlijk ook in meer of mindere mate aan. In de afgelopen vijftien jaar is immers steeds duidelijker geworden dat een literair blad niet kan bestaan zonder betalende lezers. Een literair tijdschrift fungeert weliswaar nog steeds als een spin in het web. De (literaire) groep eromheen wordt echter niet meer bijeengehouden op basis van een ideologisch cement, maar op basis van de ervaringen die men nastreeft.

§4 Het debat rondom het literaire tijdschrift

Als er ergens veel veranderingen doorgevoerd moeten worden, dan gaat dat eigenlijk vrijwel nooit geruisloos en zonder slag of stoot. Het literaire tijdschrift is daar dan ook geen uitzondering op. In *Altijd weer vogels die nesten beginnen* laat Brems de commotie hierover beginnen met een opstel van Jaap Goedegebuure uit januari 1996 in *HP/De Tijd*. Goedegebuure was immers van mening dat het literaire tijdschrift zijn beste tijd gehad heeft en dat ‘de meeste kernfuncties zijn overgenomen door andere media’ (Brems 2006, 624). Met de kennis van nu blijkt dit het startschot te zijn geweest van een reeks ontwikkelingen die het ‘oude’ tijdschrift uiteindelijk in een nieuw jasje hebben doen steken. Deze paragraaf zal daarom in kaart proberen te brengen hoe het debat en zijn deelnemers van invloed zijn geweest op al deze ontwikkelingen.

In een cultuurwereld als die van het literaire veld en de geesteswetenschappen valt het woord ‘crisis’ al snel wanneer er iets aan de hand is. Na het opstel van Goedegebuure was het hek dan ook van de dam, mede doordat aan het einde van de vorige eeuw een paar toonaangevende tijdschriften zich genoodzaakt zagen om te stoppen. Brems was in 2006 dan eigenlijk ook de eerste die hier met zijn literatuurgeschiedenisdeel een beetje orde wilde scheppen in de chaos. Hij sprak dan ook meer dan een crisis met aanhalingstekens, dan van een echte (Brems 2006, 624). Dat er wat gaande was, stond desalniettemin vast, omdat er tegelijk ook genoeg tijdschriften waren die besloten hadden om zich te hervormen. Het medium ‘literair tijdschrift’ had namelijk concurrentie gekregen van opkomende nieuwe media en culturele evenementen die voor het moderne publiek veel hipper en toegankelijker waren. Brems verwachtte dan ook dat literaire tijdschriften zich in de toekomst moeten gaan manifesteren ‘als tegenpool van de vlotte mainstream’ om het hoofd boven water te kunnen gaan houden (Brems 2006, 625).

Wellicht is de economische crisis van 2008 daarin wel een versnellende factor geweest en vond er een nog grotere kaalslag plaats. Het debat dat indertijd hierover gevoerd werd, was voornamelijk op basis van behoudende reflexen en onderbuikgevoelens. In *Vrij Nederland* stond in 2009 daarover het volgende:

‘In de literatuurtuin verblijven nog altijd een paar bijna uitgestorven organismen, die als groep literaire tijdschriften worden genoemd. Het aantal bezoekers dat nog de moeite neemt om deze inheemse soorten te bekijken, neemt af. Van tijd tot tijd legt een tijdschrift het loodje, ondanks inspanningen van de overheid en andere liefhebbers. Bastiaan Bommeljé, enig redacteur van *Hollands Maandblad*, reageerde onlangs woest

op een redactioneel commentaar in *NRC Handelsblad*, dat het gewaagd had het praktisch nut van de literaire tijdschriften te betwifelen. Wie aan de literaire tijdschriften komt, komt aan de literatuur! Maar het literaire tijdschrift is momenteel een kasplantje, een bedreigde soort die met kunstlicht en gedestilleerd water in leven gehouden moet worden' (Bos e.a. 2009).

Opvallend genoeg bleek ook een wetenschappelijk en empirisch onderzoek een bron te zijn van onrust binnen deze discussie, namelijk de al eerder aangehaalde masterscriptie *Het literaire tijdschrift als kweekvijver en debatplaats. Een stand van zaken* van Bart Temme uit 2009. Hierdoor kon het literaire veld dankbaar gebruik maken van argumenten gebaseerd op feiten in plaats van op eigen belang. Een uniek aspect uit het onderzoek van Temme was bovendien dat hij aanbevelingen voor het literair tijdschrift aandroeg. Zo ziet hij zeker voordelen die een digitaal tijdschrift kan bieden ten opzichte van de concurrerende dag- en weekbladen, maar zal deze echter niet kunnen fungeren als kweekvijver. 'Het internet is wel de plaats waar het literaire debat weer ruimte kan krijgen. [...] Door hoogwaardige, interactieve bijdragen te plaatsen, kan het digitale tijdschrift terrein terugwinnen op het gebied van het literaire debat en weer status, invloed en symbolisch kapitaal verwerven' (Temme 2009, 48). Mathijs Sanders zegt daarover:

'Wat het onderzoek van Temme en de reacties op zijn bevindingen duidelijk maken, is dat de crisis in de wereld van het literaire tijdschrift niet uitsluitend kan worden toegeschreven aan neoliberale politieke interventies en financiële malaise. Er lijkt ook sprake van een geloofscrisis. Het geloof in de hoge status en het intrinsieke belang van het literaire tijdschrift vindt steeds minder aanhangers. Wat dat betreft sloeg de Raad voor Cultuur de spijker op de kop' (Sanders 2012, 6).

Sanders verwijst hiermee naar het eerder door mij aangehaalde adviesrapport dat in april 2011 was uitgebracht in het kader van bezuinigingen over de periode 2013-2016. Het kabinet-Rutte-I moest namelijk vanwege de financiële crisis bezuinigen en zette daarom een streep door alle tijdschriftsubsidies vanaf 2013 (De Jong 2013). In reactie daarop besloot het Nederlands Letterenfonds om in samenwerking met het Prins Bernhard Cultuurfonds 100.000 euro vrij te maken aan subsidie voor literaire tijdschriften (Hiemstra 2012), zij het dat dit geld besteed zou worden aan maar drie tijdschriften. Die moesten daardoor met elkaar strijden om zo goed mogelijk te voldoen aan de gestelde eisen. Voorbeelden van literaire tijdschriften die het door

het wegvallen van de subsidies niet gered hebben, zijn *Armada* en ironisch genoeg ook *Hollands Maandblad*. Uiteindelijk zou *Armada* alsnog twee jaar later verdergaan als volledig digitaal tijdschrift, iets waar toenmalig hoofdredacteur Jo Radersma al van uitging: ‘Eigenlijk hadden we erop gerekend dat we die subsidie wel zouden krijgen. De kans dat de papieren *Armada* verdwijnt en dat we alleen nog digitaal verder kunnen, is aanwezig’ (Nab 2013). Ook de redactie van *De Gids* had rekening gehouden met het wegvallen van de subsidies en was daarom in 2012 al de eerder benoemde samenwerking met *De Groene Amsterdammer* aangegaan (Nab 2013). De onderlinge concurrentie was toentertijd dus toegenomen, maar *Trouw* schrijft bovendien ook over de concurrentie van een literair evenement in opkomst als schrijfwedstrijd WriteNow!, die in 2000 voor het eerst plaatsvond:

‘Deze schrijfwedstrijd voor jongeren tot 24 jaar, is inmiddels uitgegroeid tot een jaarlijks evenement met elf verschillende voorrondes. [...] WriteNow! neemt dus ook de taak op zich als aanbieder van een literair podium voor nieuwe (jonge) auteurs, al moet het winnen ervan niet worden gezien als dé directe oorzaak voor schrijfsucces. Dit geeft dat, naast de economische positie, nu eveneens de functie van de literaire tijdschriften onder druk is komen te staan’ (De Jong 2013).

Ook in het literaire debat was dus genoeg aandacht voor de verloren functies van het tijdschrift en het overnemen hiervan door nieuwere uitingen van literatuur. De functies zelf zijn dus niet verloren gegaan, maar voor tijdschriften betekende dit nog steeds dat ze zichzelf opnieuw moesten uitvinden om weer meerwaarde te krijgen. Daar heb ik al een aantal voorbeelden van genoemd, maar die richten zich voornamelijk op een uitbouw op het internet.

Het staat in ieder geval vast dat Temme met zijn masterscriptie een nieuwe en vooral inhoudelijke draai gaf aan het debat op basis van empirisch bewijs. Daardoor kon het debat zich verder ontwikkelen en konden ideeën, waarmee redacties al een tijdje speelden, worden omgezet in daadwerkelijke veranderingen. Mede door de bezuinigingen vanuit de overheid en de veranderingen vanuit de tijdschriften zelf bleef het voor zowel de journalistiek als de geesteswetenschappen interessant om het medium van het literaire tijdschrift vanuit hun eigen oogpunt in de gaten houden. Zo kon het tijdschrift zich in de kijker blijven spelen, terwijl ze bezig waren met het passen van een nieuw jasje.

Conclusie

In dit bachelorwerkstuk heb ik, ondanks de standaard afbakeningsproblemen die met een literatuurgeschiedenis gepaard gaan, getracht om in navolging van Brems' *Altijd weer vogels die nesten beginnen* uit 2006 een hoofdstuk te schrijven over het literaire tijdschrift, dat ooit de status van instituut had binnen het literaire veld. Het was hierbij mijn bedoeling om voor deze literatuurgeschiedenis een zo alomvattend mogelijk beeld te geven over de ontwikkelingen en het bijbehorende debat rondom het medium van het Nederlandstalige literaire tijdschrift in de periode 2005-2020.

Al sinds 1996 werd er geroepen dat het gedaan was met het literaire tijdschrift. Door teruglopende aantallen, mede veroorzaakt door de combinatie van de financiële crisis van 2008 en de daaropvolgende overheidsbezuinigingen enerzijds en het niet meegaan met de nieuwe wensen van het moderne lezerspubliek door de tijdschriftredacties leek het medium op sterven na dood te zijn. De originele functies van kweekvijver en debatplaats was het tijdschrift inmiddels verloren en daardoor had het enorm aan status ingeboet. Deze functies werden bovendien overgenomen door nieuwe media en de opkomende literaire evenementen. Daardoor waren de redacties van de tijdschriften, die de kaalslag tussen 2008 en 2012 hadden weten te overleven, genoodzaakt om zich opnieuw uit te vinden en een nieuwe meerwaarde te creëren. Die nieuwe weg omhoog werd voornamelijk gevonden via het internet. Van de 20 tijdschriften die anno 2020 nog bestaan, zijn er vier inmiddels volledig online, namelijk het Vlaamse *De schaal van Dichter* en het Nederlandse *Armada*, *De God van Nederland* en *Samplekanon*. Vrijwel alle andere tijdschriften hebben zich in de afgelopen jaren wel op de een of andere manier online of analoog uitgebreid. Zo zijn er tijdschriften die hun website gebruiken als etalage, maar zo zijn er ook tijdschriften, als *De Gids* en *DWB*, die daar extra content aanbieden. De tijdschriften lijken dus zich niet meer te laten leiden door literair-ideologische overtuigingen en het gegeven dat ze een grote positie vervullen binnen het literaire veld. Ze zijn dus niet meer gericht op de auteur, maar onder andere aangezet door Bart Temmes wetenschappelijke onderzoek en het uitzonderlijk presteren en zelfpresenteren van *Das Magazin* stellen de tijdschriftredacties ieder op hun eigen manier de lezerservaring centraal. Daarmee lijken ze het nieuwe cement te hebben gevonden waarmee ze in moderne tijden aan hun bestaan kunnen voortbouwen.

Literatuuropgave

BOS e.a. 2009

K. Bos & L. Kuitert, 'Literaire tijdschriften: kasplantjes', in: *Vrij Nederland*. 10 januari 2009. Geraadpleegd 5 juli 2020 via <https://www.vn.nl/literaire-tijdschriften-kasplantjes/>

BOURDIEU 1983

P. Bourdieu, 'The field of cultural production, or: The economic world reversed', in: *Poetics*, 12, 4-5, 1983, 311-356.

BREMS 2006

H. Brems, *Altijd weer vogels die nesten beginnen: Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005*. Amsterdam, 2006.

COPPIETERS 2013

C. Coppieters, *Literaire tijdschriften in Vlaanderen anno 2012. Kwantitatief en kwalitatief onderzoek: enkele opvallende vaststellingen*. MA-scriptie Universiteit Gent. Gent, 2013.

DROST 2008

V.J. Drost, *De functie van het literaire tijdschrift in de literaire wereld: Onderzoek naar de functie van 10 gesubsidieerde Nederlandstalige literaire tijdschriften in de periode 2002 tot en met 2007 voor de Nederlandse literaire uitgeverijen*. MA-scriptie Universiteit Utrecht. Utrecht, 2008.

EXTAZE-REDACTIE 2019

Extaze-redactie, 'Extaze in de Houtrustkerk, presentatie Extaze nr. 32, de nabeelden', in: *extaze.nl*. 2019. Geraadpleegd 4 juli 2020 van <https://www.extaze.nl/?p=22529>

DE GOFFAU 2020

H. de Goffau, *Oude wijn in nieuwe zakken. Het literaire tijdschrift en het internet: Hoe hebben Nederlandse literaire tijdschriften in de periode 1995 tot 2015 gebruik gemaakt van digitale middelen om de eigen functies binnen het literaire veld vorm te geven?* MA-scriptie Radboud Universiteit. Nijmegen, 2020.

DE GROOT 2014

M. de Groot, *Een spin in het web. Kenmerken van het hedendaagse literaire tijdschrift*. MA-scriptie Universiteit van Amsterdam. Amsterdam, 2014.

HIEMSTRA 2012

T. Hiemstra, 'Strijd der literaire tijdschriften', in: *VPRO Boeken*. 12 september 2012. Geraadpleegd 5 juli via <https://www.vpro.nl/boeken/artikelen/vpro-gids/2012/september/literaire-tijdschriften.html>

DE JONG 2013

R. de Jong, 'Literaire tijdschriften in mineur, belang van schrijfwedstrijden neemt toe', in: *Trouw*. 9 januari 2013. Geraadpleegd 5 juni via <https://www.trouw.nl/nieuws/literaire-tijdschriften-in-mineur-belang-van-schrijfwedstrijden-neemt-toe~b43163af/>

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK e.a. 2001

Koninklijke Bibliotheek & Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, *Bibliografie van de Literaire Tijdschriften in Vlaanderen en Nederland (BLTVN)*. Geraadpleegd 4 juni 2020 via <https://bltvn.kb.nl/>

DE MAERSCHALCK 2015

T. De Maerschallck, 'Oudste literair tijdschrift van Vlaanderen viert 160^e verjaardag', in: *Schamper*. 30 maart 2015. Geraadpleegd 5 juni op <http://steentijd.schamper.be/553/oudste-literair-tijdschrift-van-vlaanderen-viert-160e-verjaardag>

NAB 2013

L. Nab, 'Literaire tijdschriften in het verdomhoekje', in *Villamedia.nl*. 18 januari 2013. Geraadpleegd 5 juli via <https://www.villamedia.nl/artikel/literaire-tijdschriften-in-het-verdomhoekje>

SANDERS 2012

M. Sanders, 'Tijdschriften met toekomst. Het literaire tijdschrift anno 2012', in: M. Sanders e.a. (red.), *Dezelfde hemel – andere horizon. Perspectieven voor en op het literaire tijdschrift*. Nijmegen, 2012, 4-8.

STICHTING DE GIDS (z.d.)

Stichting De Gids, 'DIG', 'Geschiedenis', 'Podcast' en 'Redactie' in: *de-gids.nl*. (z.d.). Geraadpleegd 5 juni op <https://www.de-gids.nl/>

TAALUNIE 2017

Taalunie, 'Geschiedenis van de literatuur in negen feiten', in: *taalunie.org*. 27 februari 2017. Geraadpleegd 4 juni 2020 op <https://taalunie.org/actueel/85/geschiedenis-van-de-literatuur-in-negen-feiten>

TEMME 2009

B. Temme, *Het literaire tijdschrift als kweekvijver en debatplaats. Een stand van zaken*. MA-scriptie Rijksuniversiteit Groningen. Groningen, 2009.

TUK 2012

A. Tuk, 'Das Magazin: de uitzondering', in: M. Sanders e.a. (red.), *Dezelfde hemel – andere horizon. Perspectieven voor en op het literaire tijdschrift*. Nijmegen, 2012, 29-35.

WIJKHUIJS 2020

J. Wijkhuijs, 'Literair tijdschrift *Op Ruwe Planken* roeit al twintig jaar tegen de stroom in', in: *Vox*. 5 maart 2020. Geraadpleegd op 6 juli 2020 via <https://www.voxweb.nl/nieuws/literair-tijdschrift-op-ruwe-planken-roeit-al-twintig-jaar-tegen-de-stroom-in>

Bijlage 1: overzicht Nederlandstalige tijdschriften 2005-2020

De Vlaamse tijdschriften (7):

<i>De Brakke Hond</i>	1983-2012?
<i>De schaal van Dighther</i>	2012-heden (< <i>Dighther</i>)
<i>Deus Ex Machina</i>	1997-heden
<i>Dietsche Warande & Belfort</i>	1885-heden
<i>Dighther</i>	1999-2012 (< <i>Schijngestalten</i> / > <i>De schaal van Dighther</i>)
<i>En Er Is</i>	2002-2005
<i>Freespace Nieuwzuid</i>	1999-2008 (> <i>nY</i>)
<i>Gierik & Nieuw Vlaams Tijdschrift</i>	1983-2017 (> <i>Gpunt</i>)
<i>Gpunt</i>	2018-2019 (< <i>Gierik & Nieuw Vlaams Tijdschrift</i>)
<i>Heibel</i>	1965-1985; 2006-2012
<i>Het Liegend Konijn</i>	2003-heden
<i>Kluger Hans</i>	2009-heden
<i>Met Andere Zinnen</i>	2005-2008?
<i>nY</i>	2009-heden (< <i>Freespace Nieuwzuid</i> / > <i>Yang</i>)
<i>Oostland</i>	1949-2016?
<i>Plebs</i>	2005-2008?
<i>Poëziekrant</i>	1976-heden
<i>Revolver</i>	1968-2010?
<i>Schoon Schip</i>	1993-2015?
<i>Weirdo's</i>	1986-2008?
<i>Wel</i>	1983-2008?
<i>Yang</i>	1965-2008 (> <i>nY</i>)

De Nederlandse tijdschriften (13):

<i>Armada</i>	1995-2013; 2015-heden
<i>Awater</i>	2002-heden
<i>Ballustrada</i>	1987-heden (incl. <i>De Zeeusche Nachtegael</i>)
<i>Bunker Hill</i>	1997-2009
<i>Concept</i>	1986-2006 (<De Koofschep, >www.conceptcircuit.nl?)
<i>Das Magazin</i>	2011-2018
<i>De Gids</i>	1837-heden (incl. <i>Ad Interim</i> (>1950)/ <i>Litterair paspoort</i> (>1983))
<i>De God van Nederland</i>	2011-heden
<i>De Revisor</i>	1972-heden (incl. <i>New Found Land</i> (>aug 1983))
<i>De Tweede Ronde</i>	1980-2009 (> <i>Kort Verhaal</i>)
<i>De Vagebond</i>	2006-2008
<i>De Zingende Zaag</i>	1991-2016?
<i>Eisner</i>	2008-2010
<i>Extaze</i>	2011-2019?
<i>Hollands Maandblad</i>	1959-heden
<i>Kinbote</i>	2005-2007
<i>Kort Verhaal</i>	2010-2012 (< <i>De Tweede Ronde</i>)
<i>Kort Literair</i>	2003-2005
<i>Krakatau</i>	2000-2008 (>verder als weblog tot 2014)
<i>Lava</i>	1993-2010
<i>Liter</i>	1998-heden (< <i>Woordwerk</i>)
<i>Noachs Kat</i>	1999-2008
<i>Nynade</i>	2007-2013
<i>Op Ruwe Planken</i>	2001-heden (< <i>Letterlik/P.S.</i>)
<i>OpSpraak Magazine</i>	1995-2007? (< <i>Ruim</i>)
<i>Parmentier</i>	1989-2012 (< <i>Randschrift</i>)
<i>Passionate Magazine</i>	1994-2012
<i>Pluk</i>	2016-heden
<i>Poëziepuntgl</i>	2003-2017
<i>Raster</i>	1977-2008 (< <i>Raster</i>)
<i>Samplekanon</i>	2012-heden
<i>Strak</i>	2011-2015?
<i>Terras</i>	2011-heden
<i>Tirade</i>	1957-heden
<i>Tortuca</i>	1996-2017
<i>Tzum</i>	1998-2012 (>tot op heden verder als weblog)
<i>Vorm</i>	2003-2007